

YANGI O‘ZLASHMA SO‘ZLARNING TALAFFUZI VA IMLOSI MASALASI. ULARDA URG‘UNING O‘RNI

Abdusalimova Mohigul Olimovna

Termiz davlat universiteti

O‘zbek filologiyasi fakulteti

amaliy filologiya ta’lim yo‘nalishi 2-kurs talabasi.

<https://doi.org/10.5281/zenodo.14453955>

Annotatsiya. Ushbu maqolada yangi o‘zlashma so‘zlarning talaffuzi va imlosiga oid ayrim mulohazalar bayon etilgan. O‘zlashma so‘zlar imlosi va talaffuzi o‘rtasidagi muvofiqlik va nomuvofiqliklar tahlil qilingan. Shuningdek, o‘zlashma so‘zlarning to‘g‘ri talaffuzi va imlosini aniqlashga oid tavsiyalar berilgan.

Kalit so‘zlar: Yangi o‘zlashma so‘zlar, talaffuz, imlo, urg‘u, lingvistik xususiyatlar, til qonuniyatlari, fonetika, morfologiya, so‘z yasalishi.

THE ISSUE OF PRONUNCIATION AND SPELLING OF NEW LOANWORDS. THE ROLE OF STRESS IN THEM

Abstract. This article presents some considerations on the pronunciation and spelling of new loanwords. The correspondence and inconsistencies between the spelling and pronunciation of loanwords are analyzed. Also, recommendations are given on determining the correct pronunciation and spelling of loanwords.

Keywords: New loanwords, pronunciation, spelling, stress, linguistic features, language laws, phonetics, morphology, word formation.

ПРОИЗНОШЕНИЕ И НАПИСАНИЕ НОВЫХ СЛОВ. МЕСТО УДАРЕНИЯ В НИХ

Аннотация. В данной статье представлены некоторые комментарии по поводу произношения и написания новых слов. Проанализированы соответствия и несоответствия между написанием и произношением родных слов. Также имеются рекомендации по определению правильного произношения и написания родных слов.

Ключевые слова: Новые слова, произношение, правописание, акцент, языковые особенности, законы языка, фонетика, морфология, словообразование.

Kirish

Hozirgi kunda o‘zbek tilida yangi o‘zlashma so‘zlarning soni keskin ortib bormoqda. Bu jarayon globalizatsiya, texnologik taraqqiyot va turli madaniyatlar o‘rtasidagi aloqalarning mustahkamlanishi bilan bog‘liq. Ammo yangi so‘zlarni to‘g‘ri talaffuz qilish, imlosini me‘yorlashtirish va ulardagi urg‘u o‘rnini aniqlash o‘zbek tilining zamonaviy leksikologiyasida dolzarb masalalardan biridir.

1. *Talaffuzni moslashtirish:* O‘zlashgan so‘z o‘zbek tilining fonetik me‘yorlariga moslashtiriladi. Masalan, “computer” inglizcha so‘zi o‘zbek tilida “kompyuter” shaklida talaffuz qilinadi.

2. *Imlo qoidalariga moslashtirish:* O‘zlashma so‘z o‘zbek tili yozuv tizimiga moslashtiriladi. Bu jarayon o‘zbek alifbosi va orfoepiya qoidalariga asoslanadi.

O‘zlashma so‘zlarning to‘g‘ri talaffuzi uchun bir nechta omillarni hisobga olish zarur:

1. Tilning fonetik xususiyatlari: O‘zbek tilida tovushlar tizimi boshqa tillarga qaraganda farqli. Shu sababli, o‘zlashma so‘zlar talaffuz qilinayotganda, ular o‘zbek tilining fonetik me‘yorlariga moslashtiriladi.

2. So‘zdagi urg‘u: O‘zbek tilida urg‘u odatda oxirgi bo‘g‘inga tushadi, ammo boshqa tillardan olingan so‘zlarda urg‘u joylashuvi farq qilishi mumkin. Masalan, rus tilidan kirgan “dóktor” so‘zida urg‘u birinchi bo‘g‘inga tushadi, lekin o‘zbekcha talaffuzda bu so‘z “doktor” shaklida va oxirgi bo‘g‘inga urg‘u tushadigan qilib qabul qilinadi.

Yangi o‘zlashma so‘zlarda urg‘uning joylashuvi masalasini hal qilishda quyidagilarni e‘tiborga olish lozim: Agar so‘z kelib chiqqan tilda urg‘u qat‘iy qoidaga asoslangan bo‘lsa, bu qoidalar o‘zbek tiliga moslashtirilganda ham saqlanishi mumkin. Masalan, fransuz tilidan kirgan “restoran” so‘zida urg‘u oxirgi bo‘g‘inga tushadi; O‘zlashma so‘zlar ko‘pincha o‘zbek tilining umumiy urg‘u qoidalariga moslashtiriladi. Bu, ayniqsa, yangi o‘zlashma atamalarning ommaviy qo‘llanilishida muhim. O‘zlashma so‘zdagi urg‘u uning ma‘nosini o‘zgartirishi mumkin. Masalan, “import” so‘zi nom shaklida qo‘llanganda urg‘u birinchi bo‘g‘inga tushadi (“import”), fe‘l shaklida esa oxirgi bo‘g‘inga (“import qildi”).

Yangi o‘zlashma so‘zlarning imlosi ko‘pincha o‘zbek tili alifbosi qoidalariga asoslanadi.

Ammo bu jarayonda quyidagi muammolar yuzaga kelishi mumkin:

1. Ikki yoki undan ortiq yozuv shaklining mavjudligi: Ba‘zan bitta so‘z turlicha yoziladi, masalan, “kafe” va “kafeh”. Bu holatni bartaraf etish uchun imlo lug‘atlarida yagona standartni belgilash zarur.

2. O‘zak va qo‘shimchalar birikmasi: Yangi o‘zlashma so‘zlarga o‘zbekcha qo‘shimchalar qo‘shilganda, imlo va talaffuzda muvofiqlik saqlanishi kerak. Masalan, “brend” so‘ziga qo‘shimcha qo‘shilganda: “brendlar”, “brending” kabi shakllar ishlatiladi.

Asosiy qism

Yangi o‘zlashma so‘zlarning imlosi o‘zbek tilining imlo qoidalariga mos ravishda o‘zgaradi. Bunday so‘zlar ko‘pincha o‘zbek yozuvi, ya‘ni lotin alifbosi yoki kirill alifbosiga mos keladigan shaklda yoziladi. Biroq, ba‘zan imlo qoidalar bilan bog‘liq noaniqliklar yuzaga keladi.

Masalan, ingliz tilidan kirgan ba‘zi so‘zlar "sh" yoki "ch" harflari bilan yozilishi mumkin, ammo o‘zbek tilida bu talaffuz "s" yoki "ch" shaklida bo‘lishi mumkin. Yangi o‘zlashma so‘zlar, o‘zbek tiliga kirganda, morfologik va fonetik jihatdan bir qator o‘zgarishlarga uchraydi. Bu o‘zgarishlar tilning morfologik va fonetik tizimiga mos ravishda so‘zlarning shaklini o‘zgartiradi va ularni o‘zbek tilida qo‘llashda osonlashtiradi. Bunday o‘zgarishlar ko‘pincha so‘zning talaffuzi va urg‘usiga ta‘sir qiladi.

Tilshunos olimlarimizdan ham ushbu mavzuda o‘z fikrlarini bayon qilishgan. Masalan: **Shavkat Rahmatullayev** o‘zining "*O‘zbek tilining fonetikasi*" nomli asarida yangi o‘zlashma so‘zlarning talaffuzi masalasini o‘rganishda o‘zbek tilining fonetik xususiyatlariga e‘tibor qaratadi. U yangi o‘zlashma so‘zlar kirib kelganida ularning talaffuzi, asosan, o‘zbek tilining fonetik qonuniyatlariga moslashish jarayonida bo‘lishini ta‘kidlaydi. Yangi so‘zlar tilga kirganda o‘zbek fonetik tizimiga moslashadi, bu jarayonda ba‘zi so‘zlar talaffuzida fonetik o‘zgarishlar yuzaga kelishi mumkin. Rahmatullayev yangi o‘zlashma so‘zlar o‘zbek tilining urg‘u qo‘yish tizimiga moslashish jarayonida ba‘zan urg‘uning joylashuvi o‘zgarishini ko‘rsatadi.

U, ayniqsa, ingliz tilidan kirgan soʻzlar (masalan, "kompyuter", "menejer") oʻzbek tilida urgʻu soʻzning ikkinchi boʻgʻiniga oʻtishini qayd etadi. Bu holat oʻzbek tilining urgʻu qoʻyish tizimining oʻziga xosligini va yangi soʻzlarga nisbatan moslashuvchanligini koʻrsatadi.

Baxtiyor Mengliyev esa yangi oʻzlashma soʻzlar va ularning talaffuzi hamda imlosiga alohida eʼtibor qaratgan. U yangi oʻzlashma soʻzlarning talaffuzini tildagi fonetik qonuniyatlar bilan muvofiqligini tahlil qiladi. Mengliyev yangi soʻzlarning talaffuziga taʼsir qiladigan omillarni oʻrganishda ularning tilga kirib kelish jarayonidagi fonetik moslashuvni alohida koʻrsatadi. U, shuningdek, yangi oʻzlashma soʻzlar talaffuzining faqat fonetik masala emas, balki tilshunoslik nuqtayi nazaridan ham muhimligini taʼkidlaydi. Oʻzbek tiliga kirgan yangi oʻzlashma soʻzlarda urgʻu qoʻyilishining oʻziga xos xususiyatlariga eʼtibor qaratadi. Urgʻuning joylashuvi baʼzan soʻzning kelib chiqishi, yaʼni tilga kirgan tildagi urgʻu qoidalariga bogʻliq boʻlishini taʼkidlaydi. Mengliyev, oʻzlashma soʻzlarda urgʻu koʻpincha soʻzning ikkinchi boʻgʻinida boʻlishini taʼkidlasa-da, bu holat har bir soʻzda har xil boʻlishi mumkinligini nazarda tutadi. Urgʻuning oʻrni tilning moslashuvchanligini va yangi soʻzlarning tilda joylashuvini anglatadi.

Xulosa

Yangi oʻzlashma soʻzlarning talaffuzi va imlosi oʻzbek tilining meʼyorlariga moslashtirilishi zarur. Bu jarayonda oʻzbek tilining fonetik, morfologik va sintaktik xususiyatlarini hisobga olish muhim. Shuningdek, urgʻu oʻrnini aniqlashda oʻzbek tili va oʻzlashma soʻz kirib kelgan tilning xususiyatlari birgalikda tahlil qilinishi lozim. Ushbu jarayonni ilmiy asosda rivojlantirish va imlo qoidalarini takomillashtirish orqali oʻzbek tilining zamonaviy lugʻat tarkibini yanada boyitish mumkin.

REFERENCES

1. Mengliyev Baxtiyor "Hozirgi oʻzbek adabiy tili. Fonetika. Leksikologiya. Leksikografiya" – Qarshi-2004
2. Rahmatullayev Shavkat "Hozirgi oʻzbek adabiy tili" Toshkent-2006
3. H. Jamolxonov "Hozirgi oʻzbek adabiy tili" Toshkent- "Talqin" -2005